

Юлія Боднарчук

кандидат історичних наук,

доцент кафедри інформаційні

та соціокультурної діяльності,

Західноукраїнський національний університет (Тернопіль)

ДЕСТРУКТИВНА ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ СТОСОВНО ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО І ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА

Українці на етнічних територіях у межах Польщі мали виразну рису ідеологічного характеру – це належність до греко-католицької, православної церков. Ця ознака демонструвала чітку ідентифікацію з українством і відмежовувала від титульної нації поляків. Релігійна ознака формувалася і підтримувалася упродовж століть священиками, що поєднували не лише духовне лідерство, а мали вплив на політичний, культурно-освітній та економічний сектори. Для польського уряду, що проводив політику денаціоналізації українців, греко-католицькі священики становили неабияку загрозу, тому впродовж міжвоєнного періоду й до повного виселення українців з Польщі відбувалася боротьба, у першу чергу, зі греко-католицькими священиками, що відобразилося у статистичних даних представлених різними офіційними джерелами та в авторських дослідженнях того періоду.

У середовищі українців на території Польської держави існувала своєрідна соціальна структура, сформована впродовж десятиліть під тиском політичних обставин, а також певних географічних і природно-кліматичних умов. Вираженою соціальною тенденцією української спільноти була її сільськогосподарська орієнтація, незначна кількість інтелігенції, міщан та кваліфікованих робітників. Переважна більшість були селянами, що мешкали компактними мононаціональними поселеннями, де організаційними осередками суспільно-політичного життя залишалися греко-католицькі, православні церкви.

Попри локалізацію українців у середовищі їхнього домінування, обмеження соціального розвитку та культурно-професійного, наступ на українство не припинявся. Для придушення волі народу руйнували насамперед його дух, який уособлювали здебільшого священнослужителі. Впливовість священиків серед населення була очевидною навіть для радянських представників евакуаційної комісії, що діяла упродовж 1944-1946 рр. У звітах вони зазначали, що населення повітів – як українці, так і поляки – надзвичайно релігійне, суворо дотримується церковних обрядів греко-католицької та римо-католицької віри. У наступних доповідних листах ці офіційні особи відзначали впливовість духовних осіб на

цивільні й адміністративні відносини на повітовому і волосному рівнях, зокрема те, що всі посади займали за рекомендацією чи згодою ксьондзів [1, с. 128]. Аналогічно уніяцьке і православне духовенство мало визначальний вплив на свою паству. Українська інтелігенція Закерзоння, яку влада ігнорувала, звільняючи з державних посад, незважаючи на свою освіченість, була менш впливовою, ніж духовенство, яке до певної міри зберігало офіційне представництво. Тільки воно залишалося на урядовому рівні представником, котрий репрезентував українську національну спільноту.

Широкомасштабний наступ на українців тривав повсюдно, найперше руйнуючи соціальний устрій. Представників недержавної нації витісняли з міських населених пунктів, публічних установ та інших важливих громадських, політичних і адміністративних сфер діяльності. Основною ознакою їхнього зміщення була належність до греко-католицької, православної віри.

Для зміцнення окупаційного режиму в Східній Галичині польські власті застосовували політику дискримінації українського населення в громадсько-економічній діяльності, полонізувавши державно-адміністративний апарат, вдавалися до звільнень під різними приводами з роботи службовців і робітників української національності. Так тривало здебільшого на залізничному транспорті, пошті, телеграфі. Частка службовців греко-католицького віросповідання у Галичині становила 15,6% від загальної кількості працівників [2, с. 12].

За ознаками належності до українства закривали та руйнували церкви, навчальні заклади, громадські установи. Польський уряд проводив політику ополячення всіх публічних закладів, у т. ч. освітніх. Ще до прийняття відповідного закону про освіту польська держава рішуче запроваджувала польську мову викладання у школах усіх типів без урахування національних осередків, що гарантувала Конституція Другої Речі Посполитої. Єдиним офіційним виразником українців залишалося греко-католицьке і православне духовенство.

Із огляду на провідну роль греко-католицьких священників у процесі українського національного відродження польські шовіністично налаштовані кола завдавали ударів саме по її представниках. Жертвами терору лише протягом 1942–1943 рр. на Холмщині стали 12 священників, 10 дяків. Тільки на Холмщині та Підляшші поляки впродовж 1942–1946 рр. знищили 394 відомих діячі українського націоналістичного руху [3, с. 56].

Польські шовіністичні кола від кінця 1941 р. – початку 1942 р. здійснювали активні антиукраїнські дії. Аж до ранньої весни 1944 р. вони зводилися до вибіркового знищення здебільшого місцевих і національно свідомих українців, щоб фізично усунути елемент, який потенційно міг зашкодити остаточному спольщенню решти українців [4, с. 80]. У 1914 р. лише на Холмщині працювали 310 священнослужителів, 284 дяки, 47 дияконів [5, с. 64]. Статистичні дані

за 1946 р. зафіксували дещо меншу кількість священослужителів, евакуйованих до УРСР – 281 священник [6, с. 152].

При евакуації врахували далеко не всіх священнослужителів, певна їхня кількість залишилася в межах Польщі, тому ці цифри не є вичерпними. Польський дослідник Р. Дрозд навів дані, що впродовж 1944–1946 рр. загинули щонайменше 20 греко-католицьких священників [7, с. 346]. М. Сівіцький у добірці документів «Історія польсько-українських конфліктів» подав вибірккові згадки про вбивства священнослужителів на Холмщині. Лише тут у період депортації замордували 15 духовних осіб [8, с. 119-121]. А в збірнику історичних статей та спогадів «Ярославщина і Засяння 1031–1947 рр.» автори зазначили, що винищення духовних осіб розпочалося й відбувалося саме під час депортації [9, с. 149]. Напередодні операції «Вісла» в Польщі ще залишалось 114 священників, із них заарештували і передали до СРСР 7 осіб; 22 особи ув'язнили у таборі Явожно. Відтак, кількість священнослужителів напередодні депортації сягала поза 415 осіб. Після виселення українців перестали існувати греко-католицька Перемиська єпархія й Апостольська адміністрація Лемківщини [10, с. 350].

Отже, в епіцентрі наступу на українців у межах Польщі опинилося духовенство як релігійні, інтелектуально-організаційні та політичні лідери, що стали на перешкоді денаціоналізації українського суспільства та у наступному його виселення з етнічних територій в УРСР. Священики попри політичний тиск, не залишали свою паству, супроводжували у період депортацій 1944–1946, 1947 рр. Релігійні лідери виконували функцію підсилення та збереження національної ідентифікації, захист соціальних та політичних інтересів українців. Наслідком активної позиції й цілеспрямованої діяльності стали тиск і гоніння на духовних представників. Подекуди застосовувався фізичний вплив: арешти, тортури, фізичне знищення. Основною метою агресивних дій проти духовенства було зламати опір українців щодо денаціоналізації поляків та депортації радянської влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднарчук Ю. Ю. Шлях розпачу і надії. Соціально-економічні умови депортації та розселення на Тернопільщині українців із Польщі. Монографія Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012. 332 с.: іл.
2. Смолей В. В. Польське цивільне і військове аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919–1939). Тернопіль, 2003. 111 с.
3. Сергійчук В. Наша кров – на своїй землі. Київ, 1997. 92 с.
4. Волинь і Холмщина 1938–1947 рр. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. [Голова ред. колегії Я. Ісаєвич]. Львів, 2003. 813 с.
5. Олійних П. Лихоліття Холмщини і Підляшшя. Прага, 1941. 64 с.

6. Боднарчук Ю. Зміни в соціальній структурі народонаселення Тернопільської області в 1939–1946 рр. *«Ми українці, ми українські»: Матеріали Буковинської науково-практичної конференції*, Чернівці, 2 листопада 2007 р. Чернівці - Вижниця : Черемош, 2007. С. 150–153.
7. Дрозд Р. Польсько-українські відносини на Холмщині, Надсянні та Лемківщині в 1944–1947 рр. *Україна : національна спадщина, національна свідомість, державність*. № 10. 2003. С. 335–351.
8. Сивіцький М. Історія українсько-польських конфліктів. Київ : Видав. ім. Теліги, 2005. 431с. В 3-х томах. Т. 3.
9. Ярославщина і Засяння 1031–1947: історично – мемуарний збірник. *Наукове тов. ім. Шевченка*. укр. архів. том XL 11; Упоряд. М. Семчишин Нью-Йорк–Париж–Сідней : Б. И., 1986. 798 с.
10. Дрозд Р. Польсько-українські відносини на Холмщині, Надсянні та Лемківщині в 1944–1947 рр. *Україна : національна спадщина, національна свідомість, державність*. № 10. 2003. С. 335–351.